

Eredetjelenetek

Banálisnak tűnhet a kérdés: mi a szerző? Annak magától értődő volta, hogy a mással összetéveszthetetlen, teremtő egyént lássuk benne, ahogy azt a zseniesztétika a 18. században tette, csak a medialitás azon modelljének átvételére utal, amely az autonóm módon érzékelő és cselekvő szubjektum fikcióját előfeltételezi.¹ A szöveg előállításának ezt a személyhez kötődő rendszerintáját azonban sem a régebbi, sem a modern viszonyokat és megfontolásokat tekintve nem lehetne ellentmondás nélkül általánosítani.

Egy szerző létezése éppoly kevésbé bizonyos vitathatatlanul, mint a szubjektumé, amelynek filozófiai megkérdőjelezése már régóta a közkincs része. Mindkét látásmód lényegében „a gondolkodás, és nem a létezés” fiktív „átjáró pontjaihoz”² tartozik, amelyek érzékelése és észlelése azt igényli, hogy egyetlen nézetrendszerre kapcsolódjanak össze. Hans Vaihinger 1876-ban keletkezett, de először csak 1911-ben publikált pragmatista művében, *A mintha filozófiájában* megpróbálta szisztematikusan kidolgozni, hogy gondolkodásunk milyen mértékben függ különféle mechanizmusoktól, melyek által a szubjektivitáshoz kötött fogalmi képzetek ellenére az objektív világról teoretikus és praktikus számításokat végezhet.³

Eszerint az érzetek és a képzetek mozgása a lélekben hasznos fogalmi fikciókhoz folyamodik, hogy képes legyen gondolkodni és cselekedni.

¹ Arra, hogy az önálló, tartósan fennmaradó alany fikció – elsősorban a kanti követelménnyel szemben – Nietzsche mutatott rá hathatósan („A »szubjektum« csupán fikció”, lásd Friedrich NIETZSCHE, *Werke*, III., kiad. Karl SCHLECHTA, Hanser, München, 1954–1956, 534), a szubjektum és az objektum szétválasztásának „feltalálására” pedig, szisztematikus módon, Hans VAIHINGER, *Philosophie des Als Ob*, Reuther & Reichard, Leipzig, 1911, 84 sk., 266 sk. és *Uo.*, 779, valamint 785, ahol – „történeti megerősítésként” is – egy idézetlista található Nietzschétől).

² *Vö. Uo.*, 175.

³ *Vö. Uo.*, 183 skk.

Ezek mindazonáltal csak médiumok, amelyek végül történetileg és logikailag is eltűnhetnek, sőt el is kell tűnniük, hiszen saját maguk nem testésítenek meg valóságot: „Csak az érzet valóságos, az, ami az észlelés során előnkbe lép, legyen az belső vagy külső természetű.”⁴ Ennek megragadásához és kifejezéséhez fogalmi formába öntésekre van szükség, amelyek „címkék” vagy sémák, de nem maguk a valós viszonyok vagy elemek.⁵

Vaihinger a fikciókról alkotott logikai elméletében azt adja elő, hogy a fogalmi közvetítések a gondolkodás számára mellőzhetőek, amint rajtuk keresztül a kognitív folyamat eléri kitűzött célját. Ezt a gyakorlati életből jól ismert példán mutatja be. A bírónak szüksége van a minden embert jellemző szabadság fikciójára, hogy a bűnöző elleni ítélete legitim legyen. Az emberi szabadság pusztá feltevése elengedhetetlen ahhoz, hogy ebből a büntethetőség következék. Annak a kérdését, hogy az ember *valóban* szabad-e, egyáltalán nem fejtik ki, sőt még csak nem is döntenek el. A szabadság teoretikus premisszája tehát csupán médium, amelynek tényleges létezése megvizsgálatlan marad, és ennek következtében kimarad a „gondolati számadásból” – pszichésen minden esetben az emlékezetben marad.⁶

A gondolkodás fikcionális eszközfogalmai, amelyek jelentősége mindekelelt a matematika területén nyilvánvaló, mindeközben nemcsak logikai műveletekre terjednek ki. Teret nyernek mindenütt, ahol összefüggések kapnak magyarázatot. Ezzel összhangban az okságnak – a 19. sz. vége óta tudományelméletileg a mondottaknak megfelelően relativizált⁷ – feltevése is bizonyos fikcionális gyakorlat területéhez tartozik. Ugyanez érvényes az eredetek és szerzőségek rekonstrukciójára. A gondolkodás történetét kezdettől fogva efféle fikcionális projekciók kísérik.

A fikcionális behelyettesítés a szemlélődő, textuális világképrend talán leghatásosabb eszközének mutatkozik, amely gondolkodásmódjának

⁴ Vö. *Uo.*, 186.

⁵ Vö. *Uo.*, 188, közvetlen hivatkozással Rudolph Hermann Lotz *Logikájára*.

⁶ Vö. *Uo.*, 198.

⁷ Vö. *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, IV., szerk. Joachim RITTER – Karlfried GRÜNDER, Schwabe, Darmstadt, 1976, 799–801 (irodalommal). Kiegészítésül vö. Mario BUNGE, *Kausalität. Geschichte und Probleme*, Mohr Siebeck, Tübingen, 1987; *Handlexikon zur Wissenschaftstheorie*, szerk. Helmut SEIFFERT – Gerard RADNITZKY, dtv, München, 1989, 160–164 (Robert Spaemann); Michael HEIDELBERGER, „Kausalität. Eine Problemübersicht”, *Neue Hefte für Philosophie* 32/33 (1992), 130–152 (vö. más tanulmányokat is ebben az oksággal foglalkozó tematikus számban).

szemléletessé tételéhez egész spektrumot használ az etimologikusan „beszédessé” egyedi szótól az intellektuálisan összetett fogalomdefiníciót a terjedelmes elbeszélésig. Ennek iskolapéldái a platóni dialógusok, amelyek nagy számban vesznek igénybe nominális, a gondolatot képileg megjelenítő, valamint narratív fikciókat, hogy ezek segítségével gondolkodjanak és közvetítsenek. Amikor elérték céljukat, a fikciók, amelyek „valóságát” nem lehet megtapasztalni, elhagyják eredeti, instrumentális működési területet.

Platón az *Ión* című dialógusában arra törekedvén, hogy megválaszolja a kérdést, mi egy költő, egy fiktív jelenetet rajzol meg, amely a szerzőségről való gondolkodásban egyszersmind annak eltörlését is tematizálja. Amikor Platón Sókratés a költőről beszél, semmi esetre sem látja benne az alkotó szubjektumot. A költő isteni, önmagának tudatában nem lévő médium helyét foglalja el, ami őt ugyan szükséges, de csupán fiktív üres hellyé teszi. Sókratés azt a tételt fogalmazza meg, hogy „valamennyi epikus költő, aki jó, nem szakértelem alapján, hanem istentől eltelve, megszállottan mondja a sok szép költeményt, és a dalköltők, akik jók, szintazonképpen.”⁸ A költő (istentől) „elragadottként” [entheos] és „öntudatlanként” [ekphrón] jelenik meg, és mivel a költők „csupáncsak tolmácsai [herménéis] az isteneknek”,⁹ kizárólag arra képesek, hogy kimondják, „amire őket a múzsák fölindítja”.¹⁰ A költő műve ennek megfelelően nem szubjektumhoz kötött, saját maga által formába öntött teljesítmény, hanem mint „a múzsák leleménye”¹¹ már jóval őelőtte megvolt. A költeménynek nincs szerzői éne, hiszen benne egy isten beszél numinózus hatalomként. Ez mint „megszállottság és rajongás”¹² fejt ki hatását, és a költőt öntudatlan médiumként használja. Funkcionális szerepe így alapvetően nem más, mint a csupán előadó rhapsódosé, aki maga is csak a „tolmácsok” (azaz a költők) „tolmácsaként” (*Ión* 535a) cselekszik.

A hangként ábrázolt költő megkerüli minden beszéd kezdetét, eredetét, amelyet nem ő maga azonosít a megnevező alany és a megnevezett

⁸ PLATÓN, *Ión* 533e = *Uő. Ión. Menexenos*, ford. RITOÓK Zsigmond, Atlantisz, Budapest, 2005, *Ión* 533e.

⁹ *Uo.*, 534e.

¹⁰ *Uo.*, 534b, c.

¹¹ *Uo.*, 534d: „heuréma ti Moisan.”

¹² PLATÓN, *Phaidros*, ford. KÖVENDI Dénes – SIMON Attila, Atlantisz, Budapest, 2005, 245a.

tárgyak közötti jelentésteremtő szembenállásból kiindulva. Jelenléte így egyúttal távollét is. A szerzőség ezáltal pusztá elképzelésként, reprezentációként ábrázolódik, amelynek semmilyen valóság sem felel meg. A szerzőség fiktív konstrukció, származtatott értékű fogalom. Mivel egy mű, egy költemény már itt van előttünk, mögötte csak virtuális szerzőség található. Hiszen a szerző beszédképessége öntudat nélküli, megszállott [katechomenos] és őrjöngő [mainomenos].¹³ A költők beszédéből, akik „egyáltalán nem tudják, mit beszélnek”,¹⁴ az antik számvetés szerint hiányzik a felelősség referenciája, a világnak a nyelven keresztül a szubjektumhoz kötött rendjére vonatkozó igény. Úgy gondolják, hogy ez a rend, mindenféle beszéd előtt, magasabb, mitikus hatalmaktól ered.

Ennek a feltevésnek – az istenek által felügyelt alkotási szcena feltevésének minden individuális költői megnyilatkozás előtt – megfelel Platon *Timaios*ában az őanyag potencialitásának összetett elképzelése: „minden keletkezésnek ő a befogadója, mintegy dajkája”.¹⁵ Ezt a potencialitást, mely „az általunk nem érzékelhető, csak ésszel felfogható” „formák”¹⁶ elvének bevezetésére szolgál, Platon úgy írja körül, mint amely „befogadja a lenyomatát mindennek” [ekmageion]. Mindennek felveszi a formáját, de neki magának soha nincs megformált alakja.¹⁷ Ez „láthatatlan, alakatlan fajta, mely mindent befogad, kikutathatatlan módon részesül a gondolati létezőben”,¹⁸ amelyet Platon térmetaforával *chórának* nevez: „a tér, maga romlástól ment, helyet ad mindeneknek, amik csak keletkeznek, öhozzá magához csak az érzékeléstől elvonatkoztatva, az okoskodásnak bizonyos fattyúhajtása [logismos nothos]¹⁹ segítségével lehet

¹³ Vö. PLATÓN, *Ión* 536d. A *mainomai* az örület szemantikai összetevőjét is magában foglalja, éppúgy, ahogy a lelkesedését és elragadtatását is (mindenekelőtt a bacchikus rituáléban).

¹⁴ Vö. PLATÓN, *Sókratész védőbeszéde* 22c, ford. MOGYORÓDI Emese = Uő, *Eutyphrón. Sókratész védőbeszéde. Kritón, Atlantisz*, Budapest, 2005, ahol Sókratész a költőket kritikusan a „jövedőmondók és jósök” körébe utalja.

¹⁵ Vö. PLATÓN, *Timaios* 49a, ford. KÖVENDI Dénes = Uő, *Összes művei*, III., Európa, Budapest, 1984.

¹⁶ Uo., 51d.

¹⁷ Uo., 50c. Platon a „lenyomat” gondolatát az érzékelés és az emlékezet kapcsán is használja, vö. PLATÓN, *Theaitétos*, ford. BÁRÁNY István, Atlantisz, Budapest, 2001, 191c–d.

¹⁸ PLATÓN, *Timaios* 51a. [A fordítást enyhén módosítottuk.]

¹⁹ A *nothos* legelőször is „házasságon kívüli”, ami az athéni polgárjoggal nem rendelkező nővel nemzett gyereke is vonatkozhat. Itt átvitt értelemben áll, a ’hamisat/meghamisítottat/nem valódit/nem természetet’ jelenti.

eljutni”.²⁰ Ez az „irracionális” érzékelés Platón számára az álomhoz tartozik.²¹ Ugyanakkor a *chóra* kapcsán előtérbe kerül a szignifikatorikus megragadhatóság problémája, a „hitelt érdemlő és megbízható [...] szóhasználat” (49b).

A *chóra* mint „a látható s egyáltalán érzékelhető keletkezett világnak befogadó anyja” (51a) kivonja magát a definíciószerű megragadás alól. Ő maga „minden”, és ezzel mindenféle specifikus megnevezést megelőz. Egy „ingatag és meghatározatlan artikuláció” valósul meg benne, amelyben a „nyelvi jel még nem” lép behatárolt módon „a hiányzó tárgy helyére”.²² Ezzel egy időben Platón kifejleszt egy kifejezési teret, amely – mivel „helyet ad mindeneknek, amik csak keletkeznek”²³ – a szubjektum formaadó igényét is megelőzi.

A *chóra* platóni elképzelésének, amely szerint az a létezésnek mintegy „dajkája” (52d), az a tétje, hogy hol kezdődik a kifejezés és a megformálás, de az is, hogy mi előzi meg ezeket. A keletkezés rendjének megértését, amely minden kozmogonikus és ontologikus mítosznak a témája, Platón a *chóra* esetében éppen hogy nem segíti elő azáltal, hogy elbeszéléssel oldaná fel s így könnyen érthetővé tenné. Megmarad olyasvalaminek, amelyet szükséges feltételezni ahhoz, hogy a világban már eleve meglévőtt éppúgy, mint azt, ami még nem található meg, teoretikus eredettel, sőt konkrét fogalommal élve, „hellyel” lássuk el. Ez a „tér” a maga dinamikus szubzisztenciája folytán kivonja magát minden explicit meghatározás és definíció alól. Éppúgy, mint a vele analóg módon felvázolt platóni ideák, sem érzékileg, sem értelmileg nem megragadható. A mi „tudásunk”, amely ebben az esetben, akárcsak az álmok esetében, semmiféle logikai levezetést nem vehet igénybe, csupán arra terjed ki, hogy eleve adottnak ismerje el őt, mivel hatékony erőket bontakoztat ki.²⁴

²⁰ Vö. PLATÓN, *Timaios* 52a–b.

²¹ Vö. Uo., 52b: „S még álmokat is szövünk, őt tartva szem előtt...”

²² Vö. Julia KRISTEVA, *La Révolution du langage poétique*, Seuil, Paris, 1974, 36, kül. 37, a *chórát* magyarázva Derridához kapcsolódik (Jacques DERRIDA, *Positions*, Minuit, Paris, 1972, 101). Vö. Jacques DERRIDA, „Khóra” [1987] = Uő, *Esszé a névről*, ford. BOROS János – CSORDÁS Gábor – ORBÁN Jolán, Jelenkor, Pécs, 1995, 107–157.

²³ Vö. PLATÓN, *Timaios* 52a–b.

²⁴ Platon úgy beszél a *chóráról*, mint „rázóeszközzel” (*Timaios* 53a), és megfelelő (az antik gabonarostára hivatkozó) „gépmoddell” fejleszt ki annak számára, amit a *chóra* rendez el és állít elő.

Egy „hely nélküli hely” elképzelése, „ahol minden megjelölődik, de amely »önmagában« nem jelölt”,²⁵ olyan alapvető alkotói figurációt mutat be, amely mindenekelőtt egészen általános, kozmogonikus érvényességre tart igényt. Mivel azonban mint alapvetőt gondoljuk el, a költő és a költészet helyzetét is magában foglalja. Az artikulációt az előkészítés, a „tehetséggel való megajándékozás” mozzanata előzi meg. A költő feltárja magát, befogad, és egyszersmind átváltozik a mű viszont-ajándékvává. A befogadás és átváltozás konfiguratív módon összetartoznak.

A szerző helye ebben a megközelítésben diffúz. Azért van rá szükség, mert befogadóként isteni, illetve daimóni végzést kell szolgálnia, miközben beavatkozó jelenléte meg is kérdőjeleződik. Szerepe gesztikus természetű, mert egy alapító instancia szolgálatában „elragadtatottan”,²⁶ de szubjektum által meghatározott öntudat nélkül beszél. A szerzőség teljesítménye a mű tekintetében egyfajta passzív szintézisnek tűnik. A szerzőség ugyan konstitutív, de ettől még semmi esetre sem aktív természetű. Az ismétlés aktusáról van szó, anélkül, hogy valamiféle én emlékezete és reflexiója bevetésre kerülne. Az ihletettség és örület, az így elgondolt költőlét e jellegzetes rendkívüli állapotai nem ismerik a szubjektum távollágtartó erejét. A szubjektum elvesz bennük.

Ha Platónnál a költők szubjektum nélküli figurálódását mindenekelőtt mantikus,²⁷ és ezáltal pozitívan megfogalmazott hagyomány határozza meg, ez a megközelítés alig több, mint idézet. Platónnál a költők még csak „retorikai” funkcionálizálása mint kiskorú „beszélőké”, akik öntudat nélkül sem saját bölcsességgel, sem valódi tudással nem rendelkeznek, csak a feltétlen és egyszersmind saját felelősséget hordozó igazságkeresés sókratési igényére vonatkoztatva nyeri el tulajdonképpeni karakterét. Ez az igazságkeresés csakis egy önmagát faggató és eközben emlékező szubjektum teljesítménye lehet. A költő mint kizárólag diszkurzív, distancia nélküli médium, aki „csupán képmásokat [eidola] alkot”, és ezért „az igazságtól igen távol” áll,²⁸ Platón számára semmilyen filozófiailag megalapozott rangot nem foglalhat el, még ha ezt máshogy látta is

²⁵ Vö. Derrida *chóra*-meghatározásával: DERRIDA, I. m., 134.

²⁶ PLATÓN, *Sókratész védőbeszéde* 22c: *enthusiazontes*.

²⁷ Az örület és a jóslás (*maniké/mantiké*) kapcsolatához lásd PLATÓN, *Phaidros* 244c. Lásd még 245a-t a költő és az örület viszonyához.

²⁸ PLATÓN, *Állam*, ford. SZABÓ Miklós – STEIGER Kornél, Atlantisz, Budapest, 2014, 605c.

a kortárs antik társadalom, amely nagyra becsülte mindenekelőtt az eposzköltőket, de a drámaírókat is.

A szerzőséggel kapcsolatban két projekció verseng egymással. Az egyik az istenek közelébe helyezi a költőt, még ha kiskorúsításának és az irányított beszéd megjelenítési módusába való alámerülésének árán is, amelyhez pedig az örület magasabb rendű homálya kapcsolódik.²⁹ A másik a szerzőben a „mesterségbeli tudásban” [ek technés] jártas személyt látja,³⁰ aki gazdag artikulációs képességekkel rendelkezik, anélkül persze, hogy a költészet valódi titkát érinteni lenne képes.

A költői képesség átengedése az örületnek és a mögötte rejtőző numinozitásnak semmi esetre sem csak a szerzőségről alkotott mitikus elképzeléssel függ össze. Ez Platón számára általában is korlátozott értékű, mert egyetlen szavakkal való ábrázolás sem alkalmas arra, hogy megegyezzen az igazsággal, mégpedig „a nyelvi eszközök pontatlansága miatt”.³¹ Platónnál a szerzői kérdésfeltevést, tanítást „szavakkal ugyanis nem lehet kifejezni”,³² csakis a „közös munka és életközösség” cserefolyamatában közvetíthető, ahol a továbbadás úgy valósul meg, „mint a kipattanó szikra által keltett világosság”.³³

A szerzőség eszerint valamiféle közös, jelentésmegnyitó életvitelen nyugszik, legyen az isteni vagy csak emberek közötti kapcsolat felől elgondolva. Az értelem nyelvi, különösen írásba foglalt³⁴ rögzítése gyanús: „aki észnél van, sohasem fog arra vetemedni”, hogy az erőtlén szavakra bízza azt, „amit értelmével megragadott”,³⁵ mert „ami a dolgok nevét illeti, [...] az egyetlen esetben sem változtathatatlan”.³⁶ A fogalmak kicserélhetők egymással, úgyhogy „amit most kereknek nevezünk”, azt egyszer esetleg „egyenesnek hívjuk, az egyenest pedig kereknek”. (343b)

²⁹ Vö. PLATÓN, *Phaidros* 245a.

³⁰ *Phaidros* 245a.

³¹ PLATÓN, *Hetedik levél* 342e = Uő, *Levelek*, ford. FARAGÓ László – RITOÓK Zsigmond – MÉSZÁROS Tamás, Atlantisz, Budapest, 2007.

³² Vö. *Uo.*, 341c.

³³ Vö. *Uo.*, 341c–d.

³⁴ Vö. *Uo.*, 343a, az olyan szövegkijelentés elvetéséről, amely „olyan megváltoztathatatlan, mint az írásban való rögzítés”.

³⁵ Vö. *Uo.*, 343a.

³⁶ Vö. *Uo.*, 343a–b.

Ha itt a platóni idea-„realizmus” háttére előtt elsősorban minden nyelvhez kötött megismerés predikatív problémájáról van is szó, a szerzőség tetikus mozzanata is feltűnik a láthatáron. Ha már nem is lehet mindig isteni felelősségű ihletadó aktusként elképzelni, amelyet emiatt nem lehetne kérdőre vonni, az alternatíva Platón számára nem az értelmet önállóan rögzítő szerzőség lesz. Az a módusz, amelyet megfelelőnek tart, mozgékony szemiotikus megközelítésmódba fut ki, amely a mindenkor kimondottat és elgondoltat *chóraszerűen* nyitva tartja.

A szerzőség státusáért az aggódik, aki egy „tanítást”, egy bizonyos tartalmat biztosítani akar, és közben médiumával, a nyelvvel kerül szembe. Akinek ezzel nem kell foglalkoznia, mint az istentől ihletett vagy megszállott költőnek, mert őt minden szöveg eleve megelőzi, aki, mint a mitikus énekes költő, Orpheus, csak átváltoztató erejű, még a köveket és a fákat is megindító tehetségét használja, anélkül, hogy tudná, mi alapozza ezt meg, annak az artikuláció bizonyosságának keresése nem életbe vágó kérdés. Annak a szerzőnek a szemében viszont, aki a megismerést és a tudást biztosítva akarja látni, a nyelv státusa központi szerepet játszik.

Platón az „új”, korabeli retorikai gyakorlat tapasztalati háttére előtt abban látja a szerzői beszéd nehézségét, hogy az nem közvetlenül közvetíti a megismerést. A szónokok „művészete” [techné] szerint sokkal inkább abban áll, hogy „vélemények elhitéseével arról győzzenek meg, amiről csak akarnak”.³⁷ Ebben a megközelítésben a nyelv és a szöveg alá van vetve a közvetett hatásra törekvő meggyőzés kalkulációjának. A közléshez használt jelölők olyan szándékot követnek, amelyet a konkrét szövegbe csak többé-kevésbé lehet átültetni. A következmény labilis értelemajánlat, melyet azonban nem kell kizárólag veszteségnek tekinteni. A közlemény pontatlanságának meglehet az az előre számításba vett előnye, amely a benne foglalt potencialitásból fakad: a szöveg mindig többet gondol, mint amit mond.

A szerzőségtől, amennyiben alakító szemiológiai erőként jelenik meg, így megvonják a vitathatatlan hitelesítést. Amikor többé már nem mint numinózus inauguráció és ezáltal mint „törvény” van megalapoz-

³⁷ PLATÓN, *Theaitétos* 201a.

va, a „rendelkezés”³⁸ rangjára lép. A kijelentés ihlet garantálta „igazsága” a meggyőzés viszonylagos értékévé transzformálódik, ami megfosztja a nyelvet a titkos bölcsesség kinyilatkoztatási dimenziójától, és azt legalábbis instrumentalizáló, ha nem egyenesen manipulatív rendszeré alakítja.

A szövegkezelés lehetőségeibe való betekintéskor, ahogyan ezt Platón megfogalmazza, nem igazságról vagy hazugságról, hanem teljességről és válogatásról van szó. A primer, istenileg megalapozott szerzőség univerzális. A numinózusan ihletett költő nem dönt arról, ami rajta keresztül mondatik ki. Máshogy történik ez a „művészetét” gyakorló szerzővel, aki ábrázoló módon válogat. A szöveg különbségtételeken alapszik, amelyek a megfogalmazó számára (aki „utánzója a valódi tárgyknak”)³⁹ a létben és a valóságban való eltérő részvétel aktusához vezetnek.⁴⁰ Ennek eredményeként Platón olyan leképezések megalkotását részesíti előnyben, amelyek az ősképeket reprezentáló utánzatok.⁴¹ Elterjedtebb és általa kritikusabban értékelt az ábrázolásnak az a felfogása, amely hasonlóságeffektusokat produkáló szimulációs aktushoz vezet. Hagyja a szöveget „szavak keltette” pusztá „látszatokká” válni.⁴²

A Platón által megcélzott szerzőkép az ábrázolás szempontjából „helyes” ikonizálásokra törekszik. Ezek azt a célt szolgálják, hogy „híreket vésnek a lelkünkbe”, hogy ismét „igaz véleményeket” támasszanak bennünk.⁴³ Ahogyan a választása a lélek mint könyv⁴⁴ képre esik, abban mutatkozik meg közvetlenül a szerzősége bejelentett alapvető platóni igény, mely a szöveg számára mélyreható internalizációt irányoz elő. A szerzőnek a tartalmi közvetítésre való korlátozását, tetikus rendelkezési igénnyel kiegészítve, elveti. A szerzőnek a szöveghasználóval nemcsak

³⁸ A fogalom Julia Kristeva (mindenesetre teoretikusan máshogy beágyazott) *ordon-nancement* terminusára támaszkodik. Vö. KRISTEVA, *I. m.*, 25.

³⁹ Vö. PLATÓN, *A szofista*, ford. KÖVENDI Dénes – BENE László, Atlantisz, Budapest, 2006, 235a.

⁴⁰ Vö. a válogatás és részvétel elvét Platónnál (Gilles DELEUZE, *Logik des Sinns*, ford. Bernhard DIECKMANN, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1989, 311 skk [*Logique du sens*, Minuit, Paris, 1969]).

⁴¹ Vö. PLATÓN, *A szofista* 235d.

⁴² Vö. *A szofista* 234e.

⁴³ PLATÓN, *Philébos*, ford. HORVÁTH Judit, Atlantisz, Budapest, 2001, 39a.

⁴⁴ Vö. *Uo.*, 38e.

egyszerűen magáról vagy a világról kell közölnie valamit. Az ábrázolás feladata és szándéka sokkal inkább arra irányul, hogy az észlelést és az ehhez szorosan kötődő emlékezést bizonyíthatóan befolyásolja. Arról van szó, hogy az emberek innentől kezdve valamit a „lelkükbe íródva” hordanak.⁴⁵

Egy numinózan legitimált szerzőség az istenek „nyomára” – amelyet ők belé írnak – hivatkozik a kijelentés magával ragadó aktusában. A szekulárisan cselekvő „névadó”⁴⁶ lényegében ugyanígy jár el, azt leszámítva, hogy rászáll a felelősség, hogy „helyes”, az ősképekhez közeli beírásokat eszközöljön, és ne „csalóka képek” megalkotója legyen. Platón erre a lehetőségre maga is szkeptikusan reflektál, mivel a költőt csupán a dolgok lényegébe való betekintés képességét nélkülöző „utánzónak” látja.⁴⁷ Aki csak „utánzója [...] az orvosok beszédének”⁴⁸ vagy a hadi tetteknek, az nem orvos és nem valódi hadvezér, mert legyen akár maga Homéros, ténylegesen nem tud hatással lenni semmire az életben.

Az ellenvetés jogosságát a társadalmi hasznosság mértéke dönti el, ami Platónnál ahhoz vezet, hogy a költőket száműzik az államból. Ez az elűzés morális értékelésen nyugszik, amely a társadalmilag konkrét és a kitaláló tevékenység között oly módon tesz különbséget, hogy az asztalos szükségképpen felülemelkedik a költőn. Így az eredendően ismeretelméleti vita a szerzőség státusáról társadalmi vitába csap át. A mindenkori kijelentési szintek státusának mozzanata jelenik meg a látómezőben. A filozófiai gondolkodási és ábrázolási módot Platón elhatárolja a költői-től és annak arra irányuló egyetemes igényétől, hogy ismerjenek „minden művészetet [...], minden emberi dolgot, sőt minden isteni dolgot is”.⁴⁹ A költők ezen önértése csak a fogékony megfigyelésre épít. Csupán színlelő ábrázolását teszi lehetővé egy nem maga végrehajtott cselekvésnek. Valódi intellektuális képességgel, felelős tudással, belátással és konkrét ismeretekkel ettől még nem rendelkezik a költői szerző. Platón számára ebből az következik, hogy csak a filozófus képes primer nyelvi cselek-

⁴⁵ Vö. *Uo.*, 40b. [A fordítást enyhén módosítottuk.]

⁴⁶ Vö. PLATÓN, *Kratylos*, ford. SZABÓ Árpád – HORVÁTH Judit, Atlantisz, Budapest, 2008, 437c.

⁴⁷ Vö. PLATÓN, *Állam* 10. könyv, 599c.

⁴⁸ *Uo.*, 599c.

⁴⁹ Vö. *Uo.*, 598e.

vésre, ez pedig megkülönbözteti a mimetikus költőtől, és megalapozza igényét arra, hogy vezető szerepe legyen a társadalomban.

A filozófiai szöveg és a szerzőség, amelyet Platón ennek alapjává tett, a beszédnek egy olyan felfogását egyesítik magukban, amely a szubjektumot a rend instanciájaként mutatja be. A kritizált költő „mimetikus” énje saját ábrázolását más, az egyes területeken kompetens individuumok materiális irányelvei alapján legitimálja. A „filozofikus” én ezzel szemben maga állítja fel beszédének megismerő rendjét. Platón meggyőződése és egyszersmind kísérlete arra irányul, hogy képes legyen abszolút igénnyel kijelentéseket tenni, mert a gondolkodó én alkotta rend előzetes nemcsak minden lehetséges jelölőhöz képest, hanem a jelentésekhez képest is, amelyekkel az én körülveszi magát.

A költői szöveg Platón távolságtartó értékelésében ezzel szemben a nyelv tiszta rendjét teremti meg, amely mögé a megfogalmazó én visszalép. Önállóan, bele van fonódva olyan különböző, uralhatatlan irányelvekbe, amelyeket saját gondolati döntés alapján nem tud megváltoztatni. A szerzőség csak a megjelölésekről dönt, a jelentésekről viszont nem, amelyeket az általános életösszefüggésben lel fel, és további kognitív befolyás nélkül csak utánozni tud.

Aristotelész produktívan változtatta meg a költészet mint „utánzás” platóni felfogását és a mögötte meghúzódó szubjektumproblematikát. Az általa is alapvetőnek tekintett költői mimézist a veleszületett utánzó-ösztön antropológiájával alapozta meg.⁵⁰ Az én általi primer, kognitív formaadás így már nem játszik szerepet, esetleg közvetetten, az utánzó művészet beleegyező befogadásán keresztül gyakorol befolyást.⁵¹

A költő, „az élet utánzójaként”,⁵² döntéseket hoz az általa választott, alkotó visszaadás szintjén. Ennek során három ábrázolási lehetőség közül választhat. Vagy olyannak mutatja be a dolgokat, „amilyenek, illetőleg amilyenek voltak”, vagy „amilyennek mondják azokat, illetőleg amilyennek látszanak”, vagy olyannak, „amilyennek lenniük kell.”⁵³ A költő feladatának aristotelési meghatározásához kötődik, hogy ne csak a tör-

⁵⁰ Vö. ARISTOTELÉS, *Poétika*, ford. RITOÓK Zsigmond, szerk. BOLONYAI Gábor, Pannon-Klett, Budapest, 1997, 4, 1448b5 skk.

⁵¹ Vö. *Uo.*, 4, 1448b15 sk.

⁵² Vö. *Uo.*, 25, 1460b8: „mimétész ho poiétész [...] zógraphos.”

⁵³ Vö. *Uo.*, 25, 1460b10 sk.

téteket mutassa be, hanem azon is gondolkodjék el, hogy valami a valószínűség vagy a szükségszerűség szerint miképpen volna lehetséges.⁵⁴

Ezzel az utánczás gondolata a költészet szempontjából tagolt alakot nyer. Ezentúl ezt lehet a felsőbbrendű, filozofikusabb közlési formának tekinteni a valósághoz kötött történetíráshoz képest.⁵⁵ Innentől fogva a megvitatás tárgya a költői projekciós teljesítmény lesz, amely genuin önértéket nyer, egyúttal pedig átvezet az életgyakorlati funkcióhoz is. Az aristotelési ábrázoló gyakorlat nemcsak a tárgyra, hanem a véltre és kívántra vetett pillantást is ismeri. Mindezeket a szerzői tudat központosítja. Ez az értelem és a jelentés operatív tételezésében alapozza meg adottságait, miközben a szövegek mind a lét és a világ, mind a magát ebben elhelyező szubjektum tekintetében szemiotikai reprezentációt nyernek.

A szövegelőállítás alapvető potencialitásának gondolata nemcsak a tárgyi világ észlelhetőségét és közölhetőségét érinti, hanem a fogalmazó szubjektumot is. Szövegeiben olvashatóan mondja ki magát abban a tekintetben, hogy rekonstruálni lehet, ugyanakkor el is rejtőzik az előadott tartalmak teljességében. A tetikus döntési szabadság, amelyet Aristotelés a szerzőnek megad, nem feltétel nélküli, hiszen csak anyaghoz kötötten manifesztálódik. Ezáltal áramlik a szövegbe az egyes szubjektumot meghaladó élettapasztalat és életgyakorlat. A szerző projektív identitása így folyamatszerű visszacsatolásba kerül az általa előállított tartalommal. Az értelemadás aktusában a szerzői szubjektum nemcsak a saját maga identifikációját hajtja végre, hanem az őt körülvevő tárgyi világát is.

Aristotelés fáradozása, hogy a szerzőség poetológiai szabályait felvázolja, tágabban úgy értelmezhető, mint iránymutatás a nyelvi ábrázolás [lexis] technikai gyakorlata számára. Eközben a létrehozott szövegek tekintetében egyaránt tárgyalja az alkotás és a befogadás szempontját. A költészet létrehozásának módjára, illetve generálásának és hatásának státusára való összpontosítás során azonban a szerzőség veszít a felelősséggel teljes és reprezentált szubjektivitás intellektuális kötelezettségéből. A teoretikus tendencia olyan általánosításra fut ki, amely ugyan

⁵⁴ Vö. *Uo.*, 9, 1451a36 sk.

⁵⁵ Vö. *Uo.*, 9, 1451b5 sk.

még ismeri és idézi az egyes szerző példáját, összességében azonban csak a szövegkeletkezés alapvető folyamata érdekli.

A költő végső soron teljes egészében a terméke, a műve mögé szorul vissza, amely csak önmagában számít, önmagában válik figyelem és elemzés tárgyává. Ez akkor tűnik értelmesnek, ha a szerzőséget nem személyes, hanem módszertani, instrumentális teljesítményértékként értelmezik. Közvetíthető és megtanulható anélkül, hogy ez a kreatív szubjektum általi tetikus jelentésmeghatározás önreflexív aktusát eleve magában foglalná. A szerzőség imitatív kezelése, amely a „nagy” írók mintája utáni újrafogalmazást végzi el, és ennyiben mentálisan a római kor óta lényeges autoritásgondolatot, az *auctoritast* rögzíti az *auctor* fogalmában,⁵⁶ a költői szubjektivitás e visszaszorulását teszi nyilvánvalóvá.

Az, hogy az így gyakorolt intertextualitást individuálisan rejtjelezték, és például Homéros, Ovidius, Vergilius vagy Horatius iránymutatóként szolgáltak a műfajspecifikus írásformák számára, nem mond ellent ennek a tényállásnak. A konkrét szerzőnevekre való utalások nem a költői individualitás iránti érdeklődésről tanúskodnak. A nevek sokkal inkább egy példaértékű, *virtusként* meghatározott⁵⁷ ábrázolási mód jelölőiként működnek, és a köztudatban személytelenítve jelennek meg. Emögött tulajdonképpen a szövegek átfogó topológiája húzódik meg, amelyben vannak ugyan jelentősebb és kisebb szerzők, ám amely alapján véve egyetemesként elgondolt fogalmazóközösségre fut ki. A régebbi poétikában ennek az a következménye, hogy lényegében a hierarchizált típust, nem pedig az individuális szerzőt ismerik és keresik mint a tudás és a hozzáférés releváns mozzanatát.

A szónokiskola szövegelőállítási univerzumának azon átfogó tudás felel meg, amelyről egészen az újkorig azt képelték, hogy a költők (az ezzel szemben megfogalmazott korai, sókratési kétség ellenére) rendelkeznek vele.⁵⁸ Ez kevésbé személyes érdem, hanem legalább ennyire be-

⁵⁶ Vö. *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*, I., szerk. Gert UEDING, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1992, 1276.

⁵⁷ Vö. QUINTILIANUS, *Szónoklattan*, ford. ADAMIK Tamás és mások, Kalligram, Pozsony, 2008, 10,1,37.

⁵⁸ Vö. Ernst Robert CURTIUS, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, Francke, Bern, 1948, 213, adatokkal; QUINTILIANUS, *Szónoklattan* 12,11,21, Homéroszhoz: „akinek a művészet minden ágában vagy tökéletes művekre, vagy a tökéletesség kétségtelen nyomaira akadunk”.

lekötöttség egy kollektív, szigorúan tradicionalista hagyományba.⁵⁹ A szerző egy láncolat része, amelyben mediális funkciót kell magára vállalnia, s amelyre a befogadói úgyszintén rá akarnak hagyatkozni.

A tudás egy társadalmilag kötelező érvényű szövegigényt legitimál, ahogyan azt a modernitást megelőzően különösebb ellenvetés nélkül igényelték és elismerték. A szövegek tudáspotenciáljához kötött tekintélybe [auctoritas] vetett bizalom a szerzőség individualitástól megfosztott eszméjét körvonalazza. Magában foglalja mind a produktív, mind pedig a receptív részvétel aspektusát. A szerzőség mint ellentétes oldal a másik funkcióját tölti be, amelynek a saját és az önmaga a tapasztalattát és a létrejöttét egyaránt köszönheti, és amely iránt bizalmat kell tanúsítania. Az individuális különbség feltételezése a produktivitás terén,⁶⁰ amelyet először csak az újkori rendszergondolkodás fejlesztett ki a nagy mennyiségű információ feldolgozásának nyomása alatt, ezzel ellentétben törést jelent. A tendencia, tekintettel a még szűkebb szövegterekre, mindenekelőtt az ezekben tárolt ösztudás, költő és műve „polymathiaja” felé tart.⁶¹

A tudás kiélése tárgyasítja a költői teljesítményt, amely így kevésbé individuális, még kevésbé a szubjektum által indukált érdem: repertoár és potenciál „kézműves” használatként gondolják el. A költő besorolása egy őt már mindig megelőző hagyományba, amely az archaikus korban még explicit genealogikus igazolást is megkívánt, hogy aztán később az intertextuális utalási és felismerési aktusok összetettebb formáját öltse magára, megfosztja az egyes művet és „szerzőjét” az elszigeteltségtől. Úgy tűnik, mindketten olyan vonatkozási rendszerbe vannak bekötve, amely ugyan ismeri a megerősítést és a varianciát, az ismerőséget és az idegenséget mint elgondolható játéktereket, ezeket a feszültségeket azonban nem távolságtartáshoz használja, hanem alapvető, irodalomszociológiai megegyezés módusában fogja fel.

⁵⁹ Vö. ehhez, az afrikai szóbeli áthagyományozás összefüggésében, alapvető jelleggel: Amadou HAMPÂTÉ BÂ, „Von Mund zu Ohr”, *Lettre Internationale* 21 (1993), 46–56, itt 48.

⁶⁰ Vö. Gilles DELEUZE, *Differenz und Wiederholung*, ford. Joseph VOGL, Fink, München, 1992, 312.

⁶¹ A *polymathia/polymatheia* a „sok tudást” és a „sok tanulást” egyaránt jelöli. Az először Hérakleitosnál használt fogalom (a Homéros-exegézissel összefüggésben) a költő univerzális tárgyi tudására vonatkozik. Vö. CURTIUS, *I. m.*, 213.

A szerzőség számára ez a kiegyenlítésre való törekvés, amely egyáltalán lehetővé teszi azt a nyereséget, amelyet a produktív hagyomány és a belőle fakadó szöveghagyományozás jelent, semmi esetre sem a szubjektív jelenlét megjelöléséről való lemondást hozza magával. Ovidius *Átváltozások* című művének vége jelöli ebből a szempontból a jellegzetes, még ha már az öntudatra és önmeghatározásra is utaló pozíciókat. A mű materiális törlődése tűz, kard vagy az idő múlása révén lehetetlennek látszik. Ebből vezethető le a szerző spirituális halhatatlansága, mert „a nevem soha el nem enyészhet” és „híremmel minden időkben [...] élek”.⁶² Ugyanakkor nem a szerzői individuum a fontos itt, amelyből pedig a szerzői név formulája kikristályosodik. Egyedül a mű lesz az, ami saját hagyományozásának folyamatában számít: csak a művön keresztül kerül középpontba a szerző létezése is. Ebből származik az arra irányuló kíváncsi és kötelezettség, hogy a mű materiális jelenlétével minden körülmények között fennmaradjon.

A szerzőséget, úgy tűnik, a mű jelenléte garantálja, amely egyszerűen tartalmazza az azonosítható beszédhez, a bizonyos stílushoz való ragaszkodást is. A költői produktivitás mediális aspektusa így egy másik perspektívából ismét a látótérbe kerül. A numinózus álcázás archaikus diszpozíciója visszaszorul. A helyébe formálisan megismételhető nyelvi státus lép. Ennek fogalmi összefoglalása azután a szerzői név, amelynek autentikussága ugyanakkor teljesen másodlagos. Az életrajz és a mű közötti összefüggés laza marad és inkább általános természetű. Egyedül az a képesség számít, hogy azonosítható szöveghagyományt alapítson meg. Erre elsősorban a mű révén kerül sor, de a gyakorlatban a szerző neve egy különben meglehetősen összetett szövegszituáció hasznos és vonzó rövidítésének mutatkozik.

Az *auctoritas* megismételhetősége annak diffúzióját feltételezi, mert ami egy mű keletkezését illeti, nem pusztán identitást akarunk létrehozni, hanem arra törekszünk, hogy valami újat identikusként képzelhessünk el. A különbségben lezajló ismétlés produktív hurka így a reprezentációban a hasonlóság benyomását mint csalóka képet, *simulacrum*ot teremti meg. Mögötte bújk meg és tárja fel magát a szerzőség, anélkül, hogy

⁶² OVIDIUS, *Átváltozások*, 15, 871–879, ford. DEVECSERI Gábor, Európa, Budapest, 1982.

bizonyosságot lehetne szerezni az éppen érvényes státusáról. A mű így a műuralom eszméjének effektusává válik, amelyben – a koegzisztencia terében – az, ami nem hasonló, nemcsak megtartható, hanem tudatosán létre is hozható.

Noha már korán, az antik, illetve az arra épülő régi európai irodalmi tudatban kialakul olyan szerzőfogalom, amely az Ovidiusnál látott prototipikus megfogalmazás szellemében egyéni teljesítményt céloz meg, ám ez az igény mégis mindig egy, az ismétlésre alapuló hagyományozási modellbe van beágyazva. A kijelentés mint tárgyiasság a kulturális tudásrend alkotóelemeiként megelőzi saját mindenkori formába öntését. És ebben nemcsak az állandóságot célzó, korhoz és társadalomhoz kötött mentális tényezők játszanak szerepet. A gondolkodás és a megfogalmazás felépítésének olyan alapvető struktúrái jönnek ugyanis itt játékba, amelyeket az antik filozófia fedezett fel és egyszersmind kísérelt meg nagy gonddal a maga szolgálatába állítani.

A sókratési „bábamesterség”, a maieutika [maieutiké techné]⁶³ az ember teremtő erejének „önmagából való”⁶⁴ világra hozásáról szóló tudást írja körül és használja eszközként, minden közvetlen útmutatás nélkül. Ha e módszer alkalmazója lemond arról, hogy maga legyen saját produktivitásának kezdeményezője, ez nem értékeli le mediális teljesítményét, hiszen ennek révén éppen annak a jelentős figurációnak a körülírása történik meg, amely a kulturális megfogalmazási folyamatokat elindítja.

A tetikus ábrázolási mozzanatok egyike sem jelöl feltétlenül olyan originális eredetet, amely minden esetre állítható. A kifejezési képesség megszerzése, mivel nyelvtől függő, mindig irányelveket és ingereket feltételez. A maieutika ezt a tényállást kezdeményező módon használja, hogy kijelentésekhez jusson és így a puszta potencialitást megvalósuláshoz segítse. Ily módon az indukáló kiváltó stratégiák nemcsak a gondolkodás, hanem a szövegek alapját is alkotják, amelyek lökések és elzáródások állandóan ismétlődő erőterében keletkeznek.⁶⁵ A szerzőség ezáltal olyan ismétlődő ciklusba van bekötve, amely mozgékony struktúra ke-

⁶³ Vö. PLATÓN, *Theaitétos* 150b skk.

⁶⁴ Vö. *Uo.*, 150d: „hanem maguktól fedezik fel és hozzák világra azt a sok szép dolgot”.

⁶⁵ Vö. KRISTEVA, *I. m.*, 27, amely terminológiailag (*pulsions* és *stases*) itt Freudra hivatkozik (a halálösztön-elmélet kontextusában).

retein belül egyszerre rendelkezik a kiválasztás és az alkotás, a pusztítás és a teremtes erejével.

A mozgékony predikatív meghatározás nyereségét a mindenkori pozíciók sókratési-platóni kialakulásában az igazságigény íveli át. Ez a gondolkodás, beszéd és írás célja, és a legvégső nyugalom állapotát testesíti meg, az ideális státust minden mozgékony kognitív hurok végén. Funkciója a végtelen határértéké, amelyet sosem lehet elérni, amelyet azonban az elképzelések és az arra alapozott szövegek megformálása szempontjából szükségképpen el kell gondolni.⁶⁶ A fogalomhoz kötött megnyilatkozások konkrét ismétlési mozzanatát, a maga mozgékony rendező potenciáljával, az „igazság” gondolatalakzata gátolja. Ez a szövegek sokfélesége mellé egy, a mélystruktúrára vonatkozó egység eszméjét állítja.

Ahogy minden egyes fogalom szintetikusán valami különbözően létezőre vonatkozik, úgy kiváltképpen érvényes ez a terjedelmes elgondolásokat tartalmazó műre, amelynek így végtelen tartalom jut. Minden ábrázolás tágulási erejéből, amely egyszersmind csak korlátozott, mindig már kontextusokból felidézett beszédkészleten nyugszik, messze ható fogalmi alap származik. Ez a fogalmi alap egyszerre alapozza meg és reprezentálja a szerzői emlékezetet és az öntudatot.

Az ábrázolás így mindig aktuálisan megvalósul, írásos rögzítés és variancia közötti feszültségben jelenik meg, amelyet a produkció felől meg lehet tölteni, a recepció felől pedig meg lehet figyelni. Születni akarás bontakozik ki benne, amelyet úgy a megformálás, mint a megértés során megtapasztalt akadályok váltanak ki. A rögzített emlékezet kereszteződik itt a játékterek kutatásával. A ragaszkodás és a feloldás a szöveg akcióterében mint tendenciák találkoznak: összefonódnak egymással, mégsem lesznek sosem végérvényesen kibékíthetők.

Az antikvitás az auktorialitást inkább a filozófiai ismeretelmélet problémájaként, semmint az irodalmi közlés terében tárgyalta. Ezért nem meglepő, hogy a költői műfajok és médiumuk, a nyelv, mindenekelőtt gyakorlatként és nem elméletként léteztek. A szövegkeletkezéssel szem-

⁶⁶ Vö. PLATÓN, *Theaitétos* 189e sk., a lélek gondolkodásának mozgásához („a gondolkodás valami beszélgetés, amely során a lélek maga kérdez és válaszol, állít és tagad”), hogy végül valamit megállapítson („immár minden kételkedés nélkül határozottan ugyanazt mondja”), és aztán Platón szerint az ebből fakadó „véleményt” [doxa] mint a lélek önmagához intézett állítását lehetne definiálni.

beni intellektuális távolságtartás iránti igény csak annak révén jelent meg, hogy a gondolkodás és a beszéd korábban magától értődően feltételezett azonossága megkérdőjeleződött. Ezen kívül újragondolták összetett megkülönböztető teljesítményük feltételeit és megformálásait.

A költői értékeléstől, mely szerint az alkotó nyelv kozmogóniai minőséggel rendelkezne, és így a fogalmat a mítoszban „természetessé” tudná tenni,⁶⁷ a filozófiai szkepszis elhatárolódik. A kijelentésaktusban felismeri a természetes státustól való eltérését, és ódzkodik a naiv azonosításoktól. Amint az igazságot mint feltárás és elrejtés mozgásának effektusát gondolják el,⁶⁸ a szövegmunkában megnyert értelem primer megismerési érdeket hoz a látókönyünkbe: a másság tapasztalatát és reprezentációját.

A nyelvhez kötött mű többé nem közvetlen kijelentési jelenlét hordozójának tűnik, legyen ez a numinózus felelősséggel bíró, gesztikusan előadott „hang”, vagy értelmezzék már a *poiétés* személyes találékonyságának eredményeként. A szöveg a „másik színhelyé” válik. A vele való bánás szempontjából fontossá válik, hogy ne megerősítésre váró adottságként fogjuk fel, hanem faggassuk ki, tapasztaljuk meg különbségeit. Ezt a hozzáállást az elméleti szövegreflexió ezen kezdeti időszakában egyedül a filozófiai diskurzus engedi meg.

Az útkeresés elsősorban az ismeretkritikai dimenzió felé fordul, de emellett a szövegkeletkezés aspektusát is magában foglalja. A szokásos megfogalmazni tudás mellé, amelyet kezdetben a szóbeli, de azután az írásba foglalt szöveggel is használt, a filozófiai reflexió időszakában az elmélet által irányított technikai tudás kerül – sőt akár szembe kerülésről is beszélhetünk. A kialakuló retorikai és poetológiai rendszerezések felvázolják a gondolati teret a jelölés egy gyakorlatához, amely ezáltal távolságot nyer a konkrét szövegszerkezetektől és azok értelem-szerveződésétől.

Az egyéni ábrázolásnak itt sincs helye, ahogy az archaikus szerzőségben sem, mely fölött az isteni világ boltozata ível át. Az intellektuális paradigmák betörése a megnyilatkozások használatának rendjébe mind-eközben nem csupán a meglevő áthagyományozódást homályosítja el.

⁶⁷ Roland BARTHES, *Mitológiák*, ford. ÁDÁM Péter, Európa, Budapest, 1983, 118.

⁶⁸ Elfriede LÖCHEL, *Umgehen (mit) der Differenz*, Klett-Cotta, Stuttgart, 1990, 828.

Megváltoztatja azt a konvencionalizmust is, amelyet követve minden kijelentés jelentést nyer. Egyrésről a megszokott szöveggyakorlat megkérdőjeleződik, mivel megfoghatóként és leírhatóként jelenik meg. Másrésről mesterségesse tétele megvonja fennmaradásának alapját. Amikor a szerzőség elveszíti közvetlen, aktuális eseményjellegét, bár differenciálódás terén nyereségre tesz szert, de ez tudatelőttes, az individuummá válás tapasztalatának fölébe kerekedő magától értődősége kárára történik. Ennek a kollektív hitelesítésű, a szöveg keletkezésére vonatkozó szcenáriónak – amely a szövegalkotást társadalmilag beágyazza – lép a helyére, elméleti behelyettesítések segítségével distanciált módon megragadva, egy fogalmiszabály-játék elképzelése. Ennek tökéletes uralása a szerzőt az összes nyelvhasználó közösségtől elválasztja. Specialistává válik, saját cselekvésére vonatkozó tudással, amely kizár másokat.

Ennek alapja, melyet elsőként Aristotelész nevezett meg, az innentől kezdve a költészet ügyrendje szempontjából elengedhetetlen „képzelőerő” [*phantasia/imaginatio*].⁶⁹ Az imaginatív képességre vonatkozó feltevést, hogy a tárgyi világ számára a képszerű gondolkodás,⁷⁰ az emlékezés,⁷¹ az álmodás⁷² révén, vagy egy cselekvést irányító képzet⁷³ módusában biztosítható legyen, a predikatív meghatározás mozgékony szervezőképessége írja körül. A képzetet „tőlünk függ, amikor csak akarjuk (mert szemünk elé idézhetünk valamit [...])”⁷⁴ [*pro ommatón gar esti ti poiéasthai*]. A képzetet „mozgás” [*kinésis*], amely „sok mindennek”, amit „az élőlények cselekszenek”, a kiváltó okaként vehető figyelembe.⁷⁵

A fantázia mint egyszerre produktív és rendező erő,⁷⁶ amelynek számos gondolkodó által adott újabb és újabb funkciói máig kísérik

⁶⁹ A *fantázia* fogalom- és funkciótörténetéhez vö. *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, VII., 516–535, Aristotelészhez: *Uo.*, 517–519.

⁷⁰ ARISTOTELÉS, *A lélek = Uő, Lélekfilozófiai írások*, ford. STEIGER Kornél, Európa, Budapest, 1988, 3,7, 431a16–17, mint képzet [*phantasma*].

⁷¹ Vö. ARISTOTELÉS, *Az emlékezet és a visszaemlékezés = Uő, Lélekfilozófiai írások*, 450b27, mint emlékkép [*eikón*].

⁷² Vö. ARISTOTELÉS, *Az álmok = Uő, Lélekfilozófiai írások*, 461a14 skk., mint álmokkép [*eidolon, phantasma*].

⁷³ Vö. ARISTOTELÉS, *A lélek* 3,9 skk., 432a15 skk.; Uő, *De motu animalium* 6.

⁷⁴ ARISTOTELÉS, *A lélek* 3,3, 427b18 skk.

⁷⁵ *Uo.*, 3,3, 429a1 és 429a5 sk. [A fordítást enyhén módosítottuk.]

⁷⁶ Aristotelész a képzelőerőt (*Uo.*, 3,3, 427b19) funkcionálisan a mnémonika mellé helyezi, ahol az ember a dolgokat topologikusan rendezi és képeket rendel hozzá.

a szerzőség eszméjét, mint gondolati szubsztrátum azért olyan vonzó, mert az ő révén a megfogalmazó szubjektumtól megvonódik a kijelentésnek az érzékeléssel [aisthesis] való összeköttetése. Ezzel együtt jár, hogy hozzájuttat egy tudatelőttés gondolati térhez, amely egy, a valósághoz kötött tudattól függetlenül vesz részt az ábrázolás meghatározásában. Saját hatalma van, amelynek az újplatonista Marsilio Ficino egy „saját test”⁷⁷ státusát is odaítéli, hogy hangsúlyozhassa a benne rejlő önálló teremtető erőket.

A fantázia mint produktív érték gondolati nyeresége a szerzői cselekvés számára, amely archaikus (ám a szóbeli aktualizálások terén még sokáig ható) formájában kizárólag egy személyesen garantált, közvetlen hagyományátadáson keresztül rögzült, hozzáadott mozgékonytárgyat biztosít. Az irodalmi beszéd többé nem kizárólag a rögzített emlékezési gesztusból kapja legitimációját. Része lesz az asszociatív, játékos megformálási mozzanat is. A bizalmas egyetértés helyére – amelyben a mítoszok eseménysorai a szerzők és a befogadók számára egyaránt szilárdan kódolt ábrázolási szabályokként szolgálnak – a feloldódás mozzanata lép az új, fantáziával alkotott paralógiákon keresztül. Más fantazmák betörése a kijelentések rendjének ismerős területeire megváltoztatja annak a tudásnak a poetológiáját, amely többé már nem csak a mindig tudottra és így jelenlevőre terjed ki.

A fantázia beemelése az irodalmi rendszerbe megváltoztatja a rendszer tartósságát biztosító erőt, amely a felé a szükségszerűség felé orientálódik, hogy biztosítsa a variáció és a felejtés által állandóan veszélyeztetett hagyományozódást. Az archaikus szerző csupán konzerváló szerepe, aki mint „beszélő” a rá bízott beszéddel és hallgatóságával szemben is meghatalmazottként jár el, abban a mértékben tűnik el, amennyire számára szövegre vonatkozó észlelési funkciót fedeznek fel és fogadnak el. Amikor az, hogy „az értelem is mindig más dolgokat nyújt”,⁷⁸ egyaránt lehet eltérő észlelés és az abból fakadó gondolkodásmód eredménye, a szerző beavatkozási profilja erősödik.

⁷⁷ Marsilio Ficino, *Theologia Platonica* 13,4 = Uő, *Opera omnia*, Basel, 1576 (ND Turni 1983), 300, „phantasia instar virtutis vivificae format et ipsa proprium corpus”.

⁷⁸ Aristotelész, *A lélek* 3,3, 427a (to phronein alloia paristatai) mint Empedokléstől származó idézet, amely a *Metafizikában* (4,5) is feltűnik.

A szerző nemcsak a meglévővel szemben vállal felelősséget, hanem ki is bővíti és variálja is azt. Tudatában kell maradnunk annak, hogy ez nem egyedül a kifejezés formális megváltoztatására vonatkozik, ahogy a mnemotechnikát hangsúlyozó retorikai hagyomány mindig újra sugallni látszik, hanem a szubsztanciába való beavatkozásról is szól. A képzelőerő megalapozza a feltároló igényt a végtelenségig folytatható reprezentációra, amely nem az ismétlés topológiájában, hanem egy mindig újra megfogalmazandó különbségben merül ki.

A késő antik retorika ezt a produktív elkülönítési modalitást egy személyes kondicionálási modell keretein belül állapította meg. A szónoknak ahhoz, hogy szövegével képes legyen affektív módon hatni a hallgatóságra, a felindulást előbb képzetek [phantasiai] segítségével saját lelkében kell kivetítenie.⁷⁹ Ez a képesség, vagyis hogy először magának állítson elő fantáziaképeket, hogy aztán, hasonlóan a színészhez, a *pathos* azonosságából táplálkozva hitelesen adja elő őket, Quintilianus elképzelése szerint a meglévő szerzői tehetség, az *ingenium* állandó gyakorlását feltételezi.⁸⁰ A képességet és a mesterséget úgy kell összekötni, hogy meggyőző, az *evidentiának*⁸¹ elkötelezett szöveg álljon elő.

A szónok instrumentálisként elgondolt beleérzési stratégiája mögött olyan szignifikatív gyakorlat elképzelése és igénye rejlik, amely a kijelentést egyrészt tudatosan csak szimulálja, másrészt viszont azonosítani kívánja a beszélő szubjektum jelenlevőségében. A szerző személyes jelenlétet nyer, amelyből ihletettséget hangsúlyozó hagyomány is ered. Ezzel egy időben azonban el is veszíti azt, amikor gesztikusan kiadja magából. A két állapot egymásba fonódva létezik. Mindenkor hangsúlyozásuk vagy egyensúlyba hozásuk évszázadokon át meghatározza a szövegalkotás diszpozícióját, amely ettől kezdve a szerzői bevontság és a szerepszerű maszkírozás között ingadozik.

⁷⁹ Quintilianus, *Szónoklattan* 6,2,29 sk.: „Amit a görögök *phantasiának* neveznek (mi helyesen képzetnek hívjuk), általa a távol lévő dolgok képmásai úgy jelennek meg a lélekben, hogy úgy tűnik, azokat szemünkkel látjuk, és jelen vannak. Aki jól fogja fel őket, az tudja az érzelmek terén a legnagyobb hatást kiváltani.” Vö. Heinrich Lausberg, *Handbuch der literarischen Rhetorik*, Franz Steiner, Stuttgart, 1990, § 257, 3c, § 144. Vö. még Quintilianus, *Szónoklattan* 8, 3, 88.

⁸⁰ Uo., 6, 2, 36.

⁸¹ A (Quintilianushoz kötődő) kapcsolathoz fantázia és *evidentia* között vö. Lausberg, *I. m.*, § 810, § 811.

A képeknek az érzelmefosztott, platóni használatától a római poetológia általi, *pathos*hoz kötött retorizálásukig vezető út történetileg egy olyan ösvényt rajzol fel, amely a mítosz „boldog világosságában”, ahol a dolgok azt a benyomást keltik, mintha „önmagukban jelentenének”,⁸² Mnemosyné és Erós által szimbolikusan már rég ki van taposva. Ha a múzsák anyja az időből kiszabadított, univerzális emlékezetet jelképezi, amely a szövegeket és képi világukat is változatlanul megőrzi, akkor a szerelemistennek a *pathos* vezérelte, emlékek és mulandó jelenségek utáni kutatás⁸³ lesz az osztályrésze.

A két terület kiegészíti egymást. A szövegek mezején keresztezik egymást, egyik oldalról a hagyomány vezérelte és áthagyományozásra képes rögzítés, másik oldalról a rugalmas és tűnékeny lejegyzés között. A kettő között állandóan fenyeget a szövegek emlékezet nélküli hallgatása, a világgal folytatott nyelvi cserefolyamatok és a felejtés között húzódó határ átlépése. Ez a szélsőséges szerzői menekülés az irodalom azon alapvető pozícióját nyitja meg, amely eredeti emlékezeti funkcióján nyugszik, és amely a kijelentéstől való vonakodás által veszélyeztetettnek mutatkozik.

Mert csak az rendelkezik szinkrón és diakrón módon is megállapítható és megismételhető identitással, ami a szövegekben van megőrizve. Ahol lemondanak az explicit megfogalmazásról, ott nemcsak a szubjektivitás és a realitás jelenik meg árnyékba borulva, illetve ezek érzékelhetősége is, hanem az ezekre vonatkozó nyelvi megközelítésekhez tartozó tudás is elvész. A vonakodás attól, hogy az ember magát szövegekben összpontosítva kifejtse, a világ elhomályosulásához vezet.

Amióta a szerzőség a szóbeli hagyományozódás megfoghatatlan alapjából a szövegek történeti jelenlétébe lépett át, kevésbé létezik önértékként. Feltétele először is annak, hogy egyáltalán nyelvről, azután hogy írásbeliségről beszélhessünk, a beszéd tűnékenységének e végső következményéről. A szóbeli szövegkultúrák ezzel az emlékezet szituálódás erejét és a „szó mesterei” által kezdeményezett rituális lehorgonyozást állítják szembe. Ez biztosít egyfajta, a megvalósítás játéktereivel ellátott és eny-

⁸² Vö. BARTHES, *I. m.*

⁸³ Erós mint levezett főnév a görög *eresthai* igéhez tartozik, amely a kutatás, kérdezés, keresés tevékenységét írja le. [A szerző itt egyes antik etimologizálásokra utal, s nem a szó tudományosan megállapított etimológiájára.]

nyiben a hasonlóság felé orientált változatlanyságot. A szóbeli szöveg-előállítás, változékonysága ellenére, immobilis a mediális összetevő tekintetében. Csak korlátozottan enged meg a kultúraváltásba aktívan beavatkozó szerzőséget.

Máshogy néz ki a helyzet az írásbeliség horizontján, amely a szövegformálás számára a mű biztosításának tényezőjeként szerepel. Ez megnyitja a lehetőséget olyan plurális, a személyes internalizációnak ellenálló ábrázolási gyakorlat számára, amely Platón is az íráshoz kötött „beszédművészet”, a *grammatiké techné*⁸⁴ feltalálásáról hozott szkeptikus ítéletre sarkallja.⁸⁵ Mivel az írott szöveg minden tudást megőrzi, ezt már nem kell a közvetlen átadás aktusában hagyományozni és emlékezetben tartani. A szerzőség többé nem „élőben”, a beavatott résztvevők szóbeli kollektívumában történik meg, hanem ezután „lehalkítva”⁸⁶ és izoláltan jelenik meg, mint az egyes szövegek csak alig-alig elkötelező szerzősége. Ez a szerző már csak önmagát közvetíti, miközben így fennáll a „helytelen” elfogadás⁸⁷ veszélye, hiszen hiányzik belőle a szóbeli diskurzusban meglevő felügyelet, amelyet a közösség „tudása” tart fent.

Az írásba foglalt szövegek tartalmának és formájának esetében, mielőtt a filologizált autorizálás megjelenne, szó sem lehet felelős, „atya”⁸⁸ átadásról, szemben a szóbeli hagyományozás módozataival. Ez gyengévé teszi őket, elsősorban a szavahihetőségükre, de hatásuk relevanciájára nézve is.⁸⁹ A lélekbe ültetett beszéd [logos],⁹⁰ az írás [graphé]⁹¹ önála

⁸⁴ PLATÓN, *Philébos* 18d.

⁸⁵ PLATÓN, *Phaidros* 275a–b.

⁸⁶ Vö. PLATÓN, *Phaidros* 275d: „Hiszen van az írásban valami különös és megdöbbentő [...], ami valójában a festészetre hasonlít. Ennek az alkotásai is úgy állnak előttünk, mintha elevenek volnának, ám ha kérdezel tőlük valamit, módfelett méltóságteljesen hallgatnak. Ugyanez a helyzet a szövegekkel is”.

⁸⁷ Vö. *Uo.*, 275e: „ha egyszer le van írva, minden szöveg megfordul mindenütt: eljut az értőkhöz éppúgy, mint azokhoz, akiknek semmi közük hozzá, és nem tudja, kikhez kell és kikhez nem szabad szólania.”

⁸⁸ Vö. *Uo.*, 275d, ahol a szerző mint „atya” [patér] tűnik fel, aki az írásba foglalt szövegeknek „segítségére” kell hogy siessen, „hiszen ő maga sem védekezni, sem önmagán segíteni nem tud”.

⁸⁹ Vö. *Uo.*, 275c: „Ennélfogva az, aki azt hiszi, hogy szaktudását a betűkre [en grammasi] bízva hátrahagyhatja, valamint az, aki abban a hiszemben veszi át, hogy a betűkből valami világosat és szilárdat nyerhet ki, nagy együgyűséggel van telve”.

⁹⁰ Vö. *Uo.*, 276e–277a.

⁹¹ Vö. *Uo.*, 276a.

különb „nővére” [adelphé], legalábbis a Platónnál még megfogható, régebbi felfogás számára, minden olyan szövegyakorlat érvényes modellje, amely nem akar „a vízbe írni”.⁹²

Csak az általánosabb elterjedtséggel és társadalmi elfogadottsággal jön létre az íráshoz kötött szöveg és a „könyvalapúvá” vált kultúra⁹³ számára az új, autentikussá vált szerzői öntudat. Ez ahhoz vezet, hogy a régi, személyesen definiált hagyományozó közösséget az „írás” szubjektumfosztott autoritása váltja fel. A szöveg fontosabbá válik, mint előállítója, aki a lejegyzés után egészen vissza is vonulhat, hacsak nem akarja „bölcseesszerszeretőként” [philosophos] azt tovább kommentálva kifejteni.⁹⁴ De tekintettel a szerzőre és exegetára való ígéretes felosztásra, akiknek eredeti egysége a beszédgyakorlatban szétpattan, ezen túl csak a „beszédes hallgatás”⁹⁵ számít, a szövegek és a bennük rögzített üzenetek tekintélyt parancsoló jelenléte. Ugyanis abszolút írássá, autonóm könyvvé, *biblos/biblionná*⁹⁶ és ezáltal „emlékezetté”⁹⁷ is váltak.

Kezdetben volt a természet vagy az istenek metaforikus „írása”. Ez egyfajta ősszerzőség, amelynek bár alá van rendelve egy emberi szerzőség, de egyszersmind annak alapjául is szolgál. A jelek világaként értett teremtett világot a költők feladata megfejteni, ahogyan ezt a papi béljós-lás archaikus áldozati rítusa a dolog értelmét megmutatva szemlélteti. A könyv eszméjével mindez megváltozik. Új szcenárió áll elő. Az írott szöveg másfajta, autonóm vonatkoztatási mezőt teremt magának. Ő maga is jelek önmagában zárt rendje. Ugyan reflektál a mögötte rejlő, valós jelöltekre, de maga is „eredeti”,⁹⁸ és ezáltal noématicusan értelmezhető tárgyvilág.

⁹² Vö. Uo., 276c.

⁹³ Vö. CURTIUS, I. m., 309. A könyv- és írásszimbolikához Uo., 306 skk.

⁹⁴ PLATÓN, *Phaidros* 278 c–d.

⁹⁵ Ezt az oximoront mint az írás körülírását, amelynek feltalálása a görög hagyomány szerint a föníciai Kadmoshoz köthetik, a görög eposzköltő Nonnos (Kr. u. 5. sz.) is felhasználja *Dionysiaka* című eposzában: 4,263. Vö. CURTIUS, I. m., 312.

⁹⁶ A görög *biblos*-ból, a „papiusznád hancsából” és az abból levezetett „papírból” származik a „könyv” és az „írás” fogalma. Ugyanebben a jelentésben látjuk a kicsinyítő képzős *bibliont*.

⁹⁷ A szöveg mint emlékezet olvasásmódjához vö. CURTIUS, I. m., 308 vonatkozó antik forrásait.

⁹⁸ A jelölők egyéni eredetiségéhez vö. Jacques DERRIDA, *Grammatológia*, ford. MOLNÁR Miklós, Magyar Műhely, Szombathely, 1991, 36.

A platóni nézőpontból, amely a beszéd-„nővért” részesíti előnyben az írás-„fivérrel” szemben, a könyvszöveg e tárgyi karaktere ki is meríti a benne rejlő, csak korlátozottan közölhető tudáspotenciált, mivel a jelek nem tudják „elevenen” megragadni a jelöltjeiket. Ennek megfelelően a könyvhöz kötött szerzőség merev az értelemközvetítés lehetőségével szemben. Szilárdan szembehelyezkedik a „beszélő” *logos* állandó többletével.

Ha az ember túllép ezen a nézeten az írott szöveg felértékelésének javára, akkor ez utóbbi nemcsak kijelentésjellegét nyer a világ és a létezés tekintetében, hanem magának a létnek a szintjére is kiterjed. „Szószertintisége” a *logos* közvetlen jelenléte, amely többé már nem leképez, hanem „van”, és ennek megfelelően elgondolható vagy egyenesen értelmezhető. Ez a státus, amelyet minden könyv ősrírása, a Biblia, ugyanúgy a bensővé tett olvasás számára nyit meg, mint ahogyan ezt Sókratész lélekbe vetett és ott gyümölcsöt hozó beszédének⁹⁹ is közvetlen hatással el kell érnie, ez a státus tehát félretolja a szerzőt. A szavak és a nyelv fölötti rendelkező képességére már nincs igény. Régóta az isteniként elgondolt *logos* maga a szerző, ahogyan arra Calderón¹⁰⁰ barokk múzsaínvokációvariánsa oly pontosan rámutat.

Itt zárul be az a gondolatkör, amely az egzisztenciális szövegjelenlét alapvető igényére utal. A szerzőségnek mint az istenek vagy az isteni cselekvő „hangjának” archaikus diszpozíciója strukturálisan abban az elképzelésben tér vissza, mely szerint a *logos* közvetlenül hat a szövegben. A szerzőség ugyanúgy elveszíti aktív jelenlétét a költői ihletadás aktusában, amely a *vesanus poetát*¹⁰¹ az *enthusiasmos* állapotában, ha nem egyenesen az örületében kívánja látni, mint ahogy az önmagát megvalósító *logos* mögé való visszavonulásakor.

Hogy a szerző játékos elmaszkírozásai mögött csupán arra irányuló tendenciát lássunk, hogy a költői szövegmunkát személyen túli instanciák megteremtésén keresztül felmagasztosítsák, ideológikritikailag kézenfekvő, de mindenképpen funkcionális szintet hoz létre. Egy másik olvasat olyan *logos*-elv mellett érvel, amely entitás státusába van emelve.

⁹⁹ Vö. PLATÓN, *Phaidros* 276e–277a.

¹⁰⁰ Vö. CURTIUS, I. m., 251 (az „El Divino Orfeo”-ra tett utalással).

¹⁰¹ HORATIUS, *Ars poetica* 455 [„eszélős költő”].

Rámutat annak alapjára, amiért csodálkozhatunk és elgondolkodhatunk azon, hogy az ember a neki eredete szerint egyelőre nem megokolható tehetségével képes nyelvileg rendet teremteni saját világában.

Az ember, aki beszédképességével együtt talál magára,¹⁰² rákérdez ennek eredetére és felelősségére, ami azóta, hogy Platón a *Kratylos*-ban szellemesen végigzongorázta a lehetőségeket, a nyelv eredetéről folytatott vitákhoz vezetett. Annak megfontolása azonban, hogy a nevek eredete a természettől való vagy megállapodás kérdése-e, kevés hasznot hoz a szerzőség legitimációja és cselekvési kerete szempontjából, azon az érven kívül, hogy a nyelv, mint minden tevékenység, a létező egyik fajtája.¹⁰³

A helyzet összetettebbnek látszik. Lehet, hogy a szubjektum személyes szférája jól ismert és ennek megfelelően könnyen körvonalazható, a szöveggyakorlatban mégis azt látjuk, hogy a nyelvileg rögzíthető eljárási teret nem lehet egyetlen szubjektumra tekintettel rögzíteni, és az így megelőzi az individuumot. Emellett szól a kommunikációs láncok tapasztalata, amelyek az értelemadási folyamatokat interszubjektíven nyitják meg. Az univerzális nyelvi princípium feltevése – függetlenül hatékonysága funkcionális részletproblémáitól és az egyén részvételi lehetőségeitől – a szöveg keletkezését tekintve először is egy ontológiailag meghatározott helyzetet hoz létre.

Ez vezet a szövegmegfogalmazáskor először ahhoz, hogy a szerzőség hajlamos arra, hogy magát elmaszkírozza, beszélő főszereplőket válasszon magának, mert a társadalmi kapcsolati tér számos interakciójában kommunikatíván sokszorosítani akarja magát. Együttal azonban a megfogalmazó Eggyé válik, aki mindenkihez hasonló, mindenki nevében beszél mindenkihez. Kijelentése nemcsak a saját öntudat identitását reprezentálja, hanem fel is osztja magát sok más identitás plurális észlelő tudatára. A szerzőisubjektum-struktúra így a személyes és dologi lényegiség pluralizálásaként jelenik meg.

A szerzőség a fizikailag konkrét énekessel vagy költővel szemben olyasvalami, amire nem igaz, hogy magától értődően minden irodalom

¹⁰² Josef DERBOLAV, *Der Dialog „Kratylos” im Rahmen der platonischen Sprach- und Erkenntnisphilosophie*, West-Ost, Saarbrücken, 1953, 81 tömören utal a Platónnak ebben a dialógusában vázolt tényállásra, mely szerint „a »beszélő« énem [kat'energeian] a »beszélt«-emet [kat'ergon] mindig behozhatatlanul megelőzi.”

¹⁰³ PLATÓN, *Kratylos* 386e.

kezdetétől fogva rendelkezésre állna és hatást gyakorolna. A tudatosság, az elmélet csak hozzájáró, miközben eleinte fogalmilag még az sem áll rendelkezésre, hogy minek a segítségével lehet egyáltalán rögzíteni. A szerzőség funkcionálisan egyfajta fantazmaként jelenik meg. Annak, amit tárgyilag „szövegnek” hívunk, összefüggést kölcsönöz, és így lefedi a szövegek nem összeillően megélt valóságát. Azért van szükség a szerzőség elképzelésére, hogy ezt a negatív, ha nem traumatikus tapasztalatot át lehessen hidalni. Ez ugyanis lehetővé teszi azoknak a szimbolikus reprezentációknak a felváltását, amelyek a mitikus kódolás keretei között még lehetségesek voltak.

Amikor többé már nem az isten beszél az emberhez, amikor a Múzsák gyakorlatilag hallgatnak,¹⁰⁴ a szövegkeletkezés szempontjából új keletkezik, amelyet be kell tölteni. A hiányt először a szöveg szerzőjének meglehetősen homályosan körvonalazott eszméje tölti ki. Ezt kézenfekvő volt egyszerűen a társadalmilag adott *költő*-individuumhoz csatolni, és ehhez kreatív *auctoritast* rendelni. Ez a megoldás aligha elégíti ki alaposabb megfontolásokat, mivel a személyes modellnek csekély az alapvető magyarázó ereje. Így keletkeznek az első, még bizonytalan kezdetei a szöveg-előállítás általános elméletének.

Ekkor vagy nyelv előtti, személyen túli instanciáról (*chóra*) mint ki-jelentéstermelő értékről alkotott elképzelések lépnek színre, vagy a platoní ideatanban lefektetett feltevésről van szó, mely szerint a nyelv egy önmagát teremtő és a gondolkodást strukturáló mozzanat. Ezek az inkább tapogatózó, mint definitív módon kigondolt elképzelések mégkevésbé konzisztensen vannak megfogalmazva, hiszen nem igazán világos sem az elgondolt tárgy, sem egy őt körvonalazó megnevezés. Ezekben az első, a szöveg keletkezéséről szóló gondolati kísérletekben fontosnak tűnik egy nyilvánvalóan már korán létrejött bizonyosság, hogy nem elég a szerzőséget egy individuum szubjektivitásában lehorgonyozni. Ezzel azonban a szerzőség diszkurzivitásának irányába vezet az út, ha nem lépnek is még rá szükségképpen.

Fordította Götz Andrea

¹⁰⁴ A múzsák nem maguk beszélnek. A *hangjuk* a költők inspiratív aktusában lehető fel, amely az ő segítségüket a hagyományos múzsa-invokációban biztosítja. A múzsák képzetéhez vö. kimerítően CURTIUS, *I. m.*, 235 skk.